

TÜRKİYE'DE ARA ELEMAN ARZI ve TALEBİNDE SEKTÖREL ve BÖLGESEL DENGESİZLİKLER*

Sina ÇOLAK**

YÖNETİCİ ÖZETİ

Sanayi firmalarının UMEM Beceri'10 Projesi kapsamında yaptığı eleman talepleri ve bu talepleri karşılamaya aday olan işsizlerin meslek edindirme kurslarına yaptıkları başvurulara dair veriler sektörel ve bölgesel (Düzyey 2) bazlarda gruplandırılarak analiz edilmiştir. Bulgular, işsizlerin en çok “Elektrik, Elektronik, Makine ve Beyaz Eşya”, “Enerji Üretimi ve İşletme” ve “Otomotiv ve Taşımacılık” sektörlerindeki kurs ve mesleklerle ilgilendiğini; “Tarım ve Hayvancılık”, “Gıda ve İçecek” ve “Madencilik” sektörlerindeki kurslara başvurmaktan ise kaçındıklarını ortaya konmuştur. Ayrıca eleman talepleri ve kurs başvuruları bölgesel olarak incelendiğinde, firmaların her bir eleman talebine karşılık gelen kursiyer başvurusu sayısının Türkiye'nin batısından doğusuna doğru belirgin bir şekilde arttığı görülmektedir. Hizmet sektörünün daha gelişmiş ve verimli tarım alanlarının görece olarak daha bol olduğu batı illerinde sanayi-dışı iş alternatiflerinin daha fazla olması, görece düşük kalan başvuru sayılarını kısmen açıklasa da, işsizlerin kimi sanayi sektörlerinde açılan istihdam olanaklarından yararlanma konusundaki ülke çapındaki isteksizliğinin kaynakları daha ayrıntılı incelemeye muhtaç görülmektedir.

Uzmanlaşmış Meslek Edindirme Merkezleri (UMEM) Beceri'10 Projesi, bir yandan sanayide beceri gerektiren pozisyonlara eksikliği hissedilen becerilerle donanmış uygun elemanları yetiştirirken, bir yandan da İş-Kur'a kayıtlı işsizlere istihdam olanağı yaratmak amacıyla 2010 yılında başlatılmıştır. İşgücü piyasasındaki beceri eksikliği esaslı arz-talep uyumsuzluğunun çözümüne yönelik olarak yürütülen proje, işsizlerin firmaların ihtiyaçlarına göre Milli

Eğitim Bakanlığı koordinasyonunda açılan kurslarda eğitilerek beceri kazanmalarını ve kurs sonunda nitelikli elemanlar olarak istihdam edilmeleri fikrine dayanmaktadır. İşsizlere teorik ve pratik eğitim (staj) süresince, İş-Kur tarafından günlük 20 TL (ki sonradan pratik eğitim için 25 TL'ye yükseltildi) cep harçlığı ödenmektedir. Pratik eğitimin sonunda başarılı bulunan kursiyerler, eğitimini aldıkları becerilere sahip elemanlara duydukları ihtiyacı önceden

* Bu yazıda dile getirilen görüşler yazarlara aittir; TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi'ni ve TOBB ETÜ Sosyal Politikalar Uygulama ve Araştırma Merkezi'ni bağlamaz.

** Bu çalışma yazarın SPM'de Yardımcı Araştırmacı olarak bulunduğu sırada tamamlanmıştır.

bildirmiş olan Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği (TOBB) üyesi firmalarda istihdam edilmektedirler.

UMEM Beceri'10 projesi kayıtları Türkiye'deki işgücü piyasasına dair analizler yapılmasını sağlayacak geniş bir veri tabanı sunmaktadır. Bu çalışmada, UMEM Beceri'10 Projesi kapsamında firmalardan gelen belli becerilere sahip eleman talepleri ve işsizlerin ilgili meslek kurslarına yaptıkları başvurulara dair veriler sektörel bazda ve Düzey 2 seviyesinde bölgesel olarak gruplandırılarak, ortaya çıkan kayda değer düzenlilikler olup olmadığına bakılmıştır.

Projenin başladığı Temmuz 2010 tarihi ile Haziran 2012 tarihi arasındaki veriler kullanılarak yapılan çalışmada, meslekler sektörlerle eşleştirilmiş, ancak bazı meslekler birden fazla sektörde istihdam edilebilir olmaları gibi nedenlerden dolayı analiz dışı bırakılmıştır. Tablo 1 kullanılan veriler hakkında bilgi vermektedir.

Tablo 1: Veriler (Haziran 2012 itibarıyla)

	Toplam	Belli Bir Sektöre Yönelik Kurs Mezunları	Belli Bir Sektöre Eşleştiremeyen Kursların Mezunları
Firmaların Eleman Talepleri	60.481	55.725	4.756
UMEM Kurslarına Başvuran İşsizler	61.248	54.577	6.671

Kurs Başvurularının Sektörel İncelenmesi

UMEM Beceri'10 projesi kapsamında açılan bazı kurslara işsizlerden yoğun ilgi gelirken, bazı kurslara başvuruların yetersiz kaldığı gözlemlenmektedir. Bu çalışmada kurslar, mezunlarının eleman ihtiyacını karşılaması beklenen sektörler göre sınıflandırılmış ve firmalardan gelen eleman talepleri ve işsizlerin meslek kurslarına yaptıkları başvurular arasındaki farkların sektörler göre dökümü yapılmıştır. Bu sınıflamadan çıkan sonuçlar Tablo 2'de gösterilmiştir. Tablodan da anlaşılacağı üzere, işsizlerin farklı sektörlerin eleman ihtiyacını karşılamak amacıyla açılan farklı kurslara gösterdiği ilginin yoğunluğu önemli farklar göstermektedir.

Tablo 2'deki sıralama, işsizlerden en yoğun ilgi gören kursların "Elektrik, Elektronik, Makine ve Beyaz Eşya" sektörünün eleman ihtiyaçlarını karşılamaya

yönelik kurslar olduğunu göstermektedir. Bu sektörde faaliyet gösteren firmaların talep ettiği her bir eleman için, ilgili meslek kurslarına başvuran işsiz sayısı ikiden fazladır. Yani sektöre UMEM Beceri'10 kursları kanalıyla arz edilen potansiyel işgücü arzında fazlalık (*excess supply*) vardır. İşsizlerin en az ilgi gösterdiği kurslar ise "Tarım ve Hayvancılık" sektörüne eleman yetiştirmek üzere açılanlar olmuştur. Bu sektörde faal firmaların talep ettiği yaklaşık her on kurs görmüş eleman için, işsizlerden ancak bir kursiyer başvurusu gelmiş; ciddi bir potansiyel işgücü talebi fazlalığı (*excess demand*) gözlenmiştir.

Tablodaki sıralamaya daha yakından bir bakış, işsizlerin görece teknoloji yoğun sektörlerde açılması muhtemel pozisyonlara ilgisinin bariz biçimde daha fazla olduğunu göstermektedir. Bunun, farklı kursları bitiren işsizlerin kursu bitirme aşamasındaki kazanç beklentilerinin yanı sıra, görece teknoloji yoğun olan sektörlerin gelecekte ön plana çıkacağı ya da popüleritesini koruyacağı beklentisinden de kaynaklandığı düşünülmektedir. Esasen, farklı sektörlerde ihtiyaç duyulan elemanları yetiştirmek üzere açılan kursları bitirmelerini takiben işe yerleşen işsizlerin başlangıçta alacakları ücretler arasında önemli farklar olacağını beklemek için güçlü nedenler yoktur.¹ Ancak UMEM kurslarına başvuran işsizlerin *uzun dönemdeki* kazanç beklentilerinin, Tablo 2'de üst sıralarda yer alan sektörlerde daha yüksek olduğu anlaşılmaktadır.

Diğer taraftan, "Tekstil ve Hammaddeleri", "Tarım ve Hayvancılık" gibi sektörlerin geleceğine (bu sektörlerde istihdam edilmenin uzun dönemde sağlayacağı kazançlara) ilişkin olumsuz beklenti ve kaygılar da, işsizlerin bu sektörlerdeki pozisyonlara yeterli ilgi göstermemesine ve bu sektörlerde karşılaşılan işgücü talep fazlasına katkıda bulunuyor gibi gözükmektedir. Ayrıca işsizlerin bazı sektörlerde kendilerini geliştirerek, daha yüksek ücretlere kavuşma imkanlarının daha fazla olacağını düşünmelerinin de o sektörler için kursların popüleritesine katkıda bulunduğu anlaşılmaktadır.

¹ Bu konuda, bakınız: SPM'nin 2012'de yayınladığı "Sana-yide Çalışmaya Olan İlgisizliğin Sebebi Düşük Kazançlar mı?" başlıklı Araştırma Notu (<http://bit.ly/19MY3ex>).

Tablo 2: Potansiyel İşgücü Arz/Talep Fazlalarının Sektörlere Göre Dağılımı

SEKTÖR	İşsizlerin Sektöre Eleman Yetiştiren Meslek Kurslarına Başvuruları	Sektördeki Firmaların Kurs Mezunu Eleman Talepleri	ORAN
Elektrik, Elektronik, Makine ve Beyaz Eşya	14,423	6,810	2.1
Enerji Üretimi ve İşletme	886	534	1.7
Otomotiv ve Taşımacılık	3,683	2,560	1.4
İnşaat ve çimento	3,639	2,532	1.4
Ağaç Ürünleri ve Mobilya	4,474	4,043	1.1
Demir, Çelik ve Metal Sanayi	8,655	9,126	0.9
Plastik, boya, kimya, petrokimya, ilaç	3,722	4,437	0.8
Kağıt, Ambalaj, Cam Mamul ve Tüketici Ürünleri	1,711	2,119	0.8
Kuyumculuk	55	80	0.7
Tekstil ve Hammaddeleri	12,269	18,295	0.7
Madencilik	285	669	0.4
Gıda ve İçecek	636	3,383	0.2
Tarım ve Hayvancılık	139	1,137	0.1
TOPLAM	54,438	55,725	1.0

Ancak bu değerlendirmelerin daha çok kişisel gözlemlere dayanan eğitilmiş tahminler olduğu unutulmamalıdır. Geniş kapsamlı anket çalışmalarının ve farklı kıdeme sahip çalışanların farklı sektörlerde aldığı ücretlere ilişkin ayrıntılı verilerin yokluğunda, farklı sektörlerin yeni beceriler kazanmaya ve meslek edinmeye istekli işsizler nezdinde farklılaşan popülaritesini daha kesin biçimde açıklamak ne yazık ki mümkün değildir.

Kurs Başvurularının Bölgesel İncelenmesi

İşsizlerin UMEM farklı meslek kurslarına başvurularının, işverenlerin yetişmiş eleman taleplerine dayalı olarak belirlenen kurs kontenjanlarına kıyasla farklı yoğunluklarda olmasının bir diğer çarpıcı göstergesi de, potansiyel işgücü arzı ya da talebindeki fazlalıkların bölgesel dağılımına ilişkindir. Aşağıdaki harita işsizlerin meslek kurslarına başvurularının firmaların eleman taleplerine oranını Düzey 2 (NUTS 2) bölgelerine göre göstermektedir.

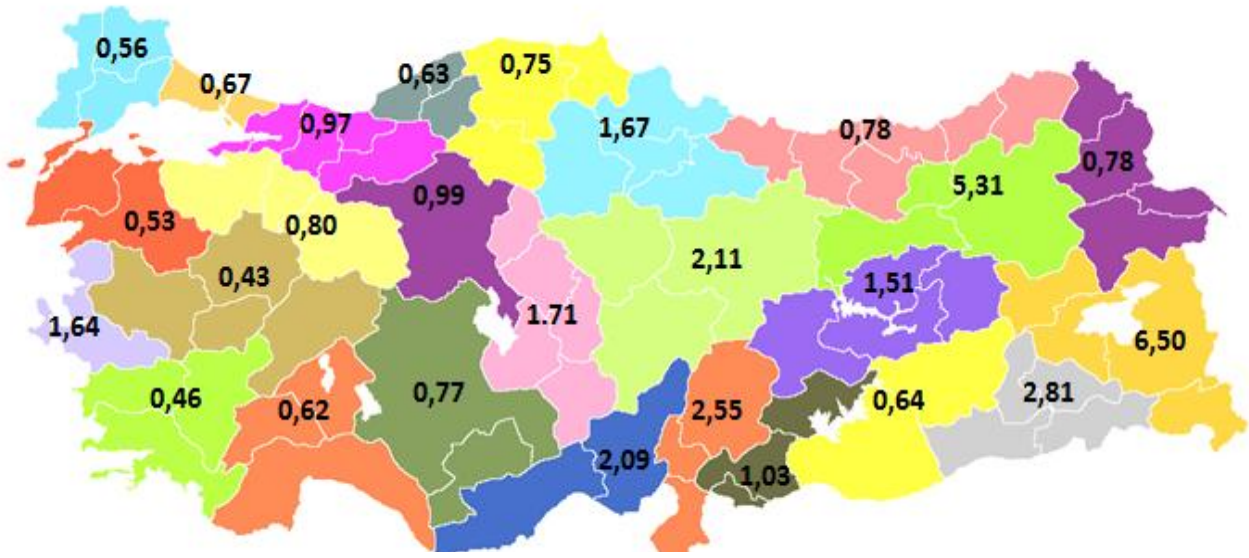
Haritada 1'den büyük rakamlar, ilgili bölgede açılan tüm UMEM kurslarına başvuran işsiz sayısının, bu kurs mezunları için bölge firmalarından gelen talep-

ten fazla olduğunu yani potansiyel işgücü arzının talebi aştığını göstermektedir. 1'den küçük rakamlar ise, o bölgede açılan tüm UMEM kurslarına başvuran işsizlerin, söz konusu kursların mezunları için bölge firmalarından gelen talebin altında kaldığını yani potansiyel işgücü talebinin arzı aştığını göstermektedir. Öte yandan, TR51 (Ankara) bölgesinde olduğu gibi 1'e çok yakın rakamlar toplam kursiyer arzı ve talebinin dengede olduğunu göstermektedir.²

Haritadan görüldüğü üzere, UMEM meslek kurslarına başvuran işsiz sayısının firmalardan gelen kurs mezunu eleman talebini aşma eğilimi, batıdan doğuya doğru açık bir şekilde ve giderek artan bir oranda aşmaktadır. Sahil bölgelerinde düşük olan bu oran iç bölgelere geldikçe ve özellikle doğuya doğru gittikçe belirgin bir şekilde artmaktadır. Bir başka deyişle, Türkiye'nin batı bölgelerinde, sanayi işletmelerinin talep ettiği kurs mezunu eleman ihtiyacını karşılayacak becerileri kazanmak üzere UMEM kurslarına

² Toplam kursiyer arzı, talebine eşit olsa da bu, arz ve talebin alt kırılımlarda da eşit olduğu (o ilde *değişik sektörlerde* faaliyet gösteren firmaların ihtiyaç duyduğu mesleki beceriyi kazanmış kurs mezunu eleman talebinin arzına eşit olduğu) anlamına gelmez.

Bölgelere Göre UMEM Kurslarına Başvuran İşsizler / Firmaların Kurs Mezunu Eleman Talebi Oranları

devam edip bitirmeye istekli yeterli sayıda işsiz bulunamamaktadır (potansiyel *işgücü talebi fazlası*). Öte yandan doğuya gidildikçe bu durum tersine dönmekte; bölge sanayi, kursları bitirerek iş gücünü arz etmeye istekli mezunları işe alacak yeterli talebi yaratamamaktadır (potansiyel *işgücü arzı fazlası*).

Kurslara başvuran işsiz/kurs mezunu eleman talebi oranlarının yüksek olma nedenleri arasında yüksek işsizlik oranları ilk akla gelenlerdendir. Nitekim harita dikkatli incelendiğinde kurslara yoğun başvuru yapılan yerlerin Türkiye’de işsizliğin en yüksek olduğu bölgeler olduğu açıkça görülmektedir. Örneğin kıyıda olup da, 1’den gözle görülür olarak daha büyük oranlara sahip üç bölgedeki (TR31, TR62 ve TR83) en büyük iki ilden Adana ve İzmir işsizlik oranları yüksek illerdir. Bu çalışmaya baz teşkil eden verilerle zaman açısından uyumlu olan 2011 yılı verilerine göre, Türkiye’de işsizliğin en yüksek olduğu birinci il Mersin ile birlikte TR62’yi oluşturan Adana; altıncı il ise İzmir’dir (TR31).³ Diğer taraftan bu oranın düşük olduğu, dolayısıyla kurs başvurularının eleman talebine kıyasla düşük kaldığı Karadeniz sahil şeridi de işsizliğin en düşük olduğu illerin yer aldığı bir bölgedir.

³ Bu bölgelerde UMEM kursiyer arzının talebinden fazla olmasının ardında, bu bölgelerdeki sanayi talebinin anormal derecede düşük olmasından ziyade, iç göçe bağlı olarak şişen işgücü arzının yattığını düşünmek yerinde olacaktır.

Kuşkusuz bu oranın aldığı değerleri sadece işsizlikle açıklamak mümkün değildir. Kıyı bölgeleri ve batı illerinde hizmet ve tarım sektörlerinin sunduğu, sanayi-dışı istihdam alternatiflerinin doğuya kıyasla daha çok olması da, sanayi istihdamına yönelik meslek kurslarına olan ilginin eleman talebine kıyasla düşük olmasını açıklamaya katkıda bulunmaktadır. Yoğun göç alan Adana-Mersin veya İzmir illeri hariç tutulduğunda, kurs başvurusu/kurs mezunu talebi oranının özellikle yüksek olduğu illerin, tarıma elverişli ve(ya) gelişmiş bir hizmet sektörüne sahip olan bölgeler olmadıkları görülmektedir. Örneğin 6,50’lik değeriyle en yüksek oranın gözlemlendiği TRB2 (Bitlis, Hakkari, Muş, Van) bölgesi, yüksek gelir getiren tarıma elverişli olmayan bir coğrafyada yer alır ve özellikle gelişmiş bir hizmet sektörüne de sahip değildir. Buna karşılık, sahil şeridinde ve batıda olmadığı halde oranın istisnai derecede düşük olduğu TRC2 (Diyarbakır ve Şanlıurfa) bölgesinin bu durumda GAP projesinin yarattığı sanayi-dışı istihdam olanaklarının önemli rol oynadığı açıktır.

Ayrıca elemana ihtiyaç duyacak sanayi sektörlerinin mevcut olması ve büyüklükleri de kurs mezunlarına talebi (oranın paydasını) etkilemektedir. Doğuda pek çok bölgede sanayi sektörünün görece az gelişmiş olması firmaların eleman taleplerini kısıtlayarak Bayburt, Erzincan ve Erzurum illerini kapsayan

TRA2 ve Bitlis, Hakkari, Muş ve Van illerini kapsayan TRB2 gibi bölgelerde oranın 5-6'lara kadar çıkmasına neden olmaktadır.

Sonuç

Bu çalışmada UMEM Beceri '10 projesi kapsamında açılan meslek kurslarına başvuran işsizlerin potansiyel olarak arz ettiği işgücü ile firmaların söz konusu kurslarda kazandırılan becerilere sahip eleman talepleri arasındaki farkla karakterize edilen arz-talep denge(sizlik)leri sektör ve Düzey 2 bölgeleri bazında incelendi. Sonuçlar, "Elektrik, Elektronik, Makine ve Beyaz Eşya", "Enerji Üretimi ve İşletme" ve "Otomotiv ve Taşımacılık" sektörlerindeki kurs-

larda kazandırılan becerileri edinmekle ilgilenen ve bu mesleklerde işgücü (eleman) arzına katkıda bulunma potansiyeli olan işsizlerin sayısının, firmalardan gelen bu becerilere sahip eleman talebini geçtiğini göstermektedir. "Tarım ve Hayvancılık", "Gıda ve İçecek" ve "Madencilik" sektörlerindeki kurslar ise firmaların eleman talebini karşılamaya yetecek başvuru sayılarına ulaşmamaktadır. Ayrıca eleman talepleri ve kurs başvuruları bölgesel olarak incelendiğinde, firmaların talep ettiği eleman başına kursiyer başvurusu sayısının sanayi-dışı istihdam alternatiflerinin nispeten bol olduğu batı bölgelerinden doğuya doğru gidildikçe belirgin bir şekilde arttığı görülmektedir.⁴

⁴ Potansiyel işgücü arzı veya talebi fazlalıklarının hem meslek, hem il bazında dökümü bu çalışmada yapılamamıştır. Ancak SPM'nin 2011'de yayınladığı "İstihdamda Arz-Talep Dengesizliği: Mesleği ya da Mekanı Değiştirmeli mi?" başlıklı politika notunda (<http://bit.ly/18ksp4L>), bu ayrıştırma yapılmış; kursiyer arzı ve talebi arasındaki uyumsuzluğun, işsizlerin il ve meslek tercihlerinin değişmesi durumunda giderilip giderilemeyeceği üç farklı senaryo kullanılarak araştırılmıştı.

SPM Tarafından Yayınlanan Notlar

Not No.	Başlık	Yazar
Araştırma Notu'12/C-01A	"Sanayide Çalışmaya Olan İlgisizliğin Sebebi Düşük Kazançlar Mı?"	İdil Bilgiç Alpaslan Damla Marangoz
Politika Notu'12/C-02P	"Umem Beceri'10 Projesi'ne Kaydolanlar Neden Sonuna Dek Kalmıyorlar?"	İdil Bilgiç Alpaslan Damla Marangoz
Politika Notu'12/C-01P	"Kursiyerlerin Gözünden Umem Beceri'10 Kursları"	Talha Yalta Nazan Solak
Politika Notu'11/C-02P	"İşsizler Umem Beceri'10 Kurslarını Neden Tercih Ediyor?"	Talha Yalta Nazan Solak
Politika Notu'11/C-01P	"İstihdamda Arz-Talep Dengesizliği: Mesleği Ya Da Mekanı Değiştirmeli Mi?"	Nilüfer Kaya Kanlı İdil Bilgiç Alpaslan
Araştırma Notu'11/C-01A	"Umem Beceri'10 Projesi'nde İl Bazında Firmalardan Toplanan Stajyer Talepleri Üzerine Bir Değerlendirme"	Talha Yalta Damla Marangoz